

O93, f. 2ra; V630, 14ra; N442, f. 14vb; I83, f. 24ra; VD38, f. 22ra; SG670, p. 14b; Bcan4, f. 32v; E97, f. 14ra; P102; BIII13, f. 20va; S105, f. 4v

ITEM^{a b} INCIPIT^c EPISTOLA GENERALIS^d

5 CLEMENTIS PAPAE OMNIBUS <VD38, f. 22rb>
TAM MAIORIS^e QUAM INFERIORIS ORDINIS
CLERICIS AC^f CUNCTIS FIDELIBUS SCRIPTA^g.

*Bcan4; P102; BIII13: LVI Quod qui sacerdotio domini fruuntur
plus scire oporteat ut sibi subditos pleniter docere possint*

10 [H. 56] Clemens^h urbis Romae episcopus omnibus
coepiscopisⁱ, presbyteris, diaconibus ac reliquis clericis,
et cunctis principibus, maioribus minoribusve^j
omnibusque^k generaliter fidelibus benedictio claritas^l et
gloria in gratia dei, quae data est nobis <N442, f.
15 15ra> in Christo Iesu domino nostro.

Bcan4: De cura pastoralis

Urguet^m nos, fratresⁿ, <I83, f. 24rb> multus amor
vester et^o religiosa^p invitat^q devotio, quia debitores
sumus, ut quaedam vobis scribamus.

20 <SG670, p. 15a> Vobis^{r s} ergo, qui sacerdotio domini

4 a *Überschrift*] EPISTOLA SANCTI CLEMENTIS DE REVERENTIA SACERDOTUM EX LIBRO IPSIUS COMPILATA SG670; *Überschrift fehlt* S105 | b ITEM *fehlt* P102; BIII13 | c INCIPIT *fehlt* V630 | d GENERALIS] generalis sancti *Bcan4; P102* **6** e MAIORIS *korr. aus* MARIS V630; MAIORIBUS I83; VD38; *Bcan4; P102; BIII13* **7** f A VD38; AC *korr. aus* A E97; ET BIII13 | g SCRIPTA] SCRIPTA FELICITER I83 **10** h LEMENS S105 **11** i coepiscopis *korr. aus* coepiscopus S105 **12** j minoribus V630; SG670; minoribusve *korr. aus* minoribusque N442; minoribusque *korr. aus* minoribus S105 **13** k omnibus S105 | l claritatis N442; I83; VD38; *Bcan4; P102* **17** m Urget V630; E97; Urget *korr. aus* Urguet SG670 | n fratres multus *korr. aus* fratres SG670 **18** o ut BIII13 | p religiosa invitat] religiosae vitae VD38; P102; BIII13; *religiosa invitat korr. aus religiosa* SG670 | q invitat *korr. aus* vitat O93; N442; invitat *korr. aus* invitatat S105 **20** r *am Rande* Nota V630; *am Rande drei Punkte* N442 | s Vobis *korr. aus* Vos O93

3. Clemens-Brief, 10–15 Clemens... nostro] sec. Greg. II. ep. ad univ. p. (Mansi 12,238). **17–19** Urguet... scribamus] sec. Clem. recogn. IV, 6.

3. Clemens-Brief, 17–30 Urguet... dei] **Coll. Ans. ded. II, 52. 20–26** Vobis... reliqua] **Ps.-Remedius c.4** (*Rubrik: De oboedientia exhibendis episcopis. Ex eadem epistola beati Clementis papae; 20 ergo fehlt; 21 fruimini] fungimini; 29-30 Propter ... dei fehlt; 35 Christi] domini; 41 cuncti fehlt*).

fruimini^t et in speculo^u estis positi, plus scire oportet,
 ut subditos vobis populos pleniter docere possitis
 <BII13, f. 20vb> eisque ad regna caelorum ducatum^v
 praebere domino annuente valeatis. Unde et ipsa per^w
 se veritas ait: Vobis datum est nosse mysterium regni
 dei, ceteris autem in parabolis et reliqua.

25

N442: Qualiter episcopi docere debent et subditi audire

Propter^x quod consilium^y do unicuique vestrum
 constanter docere verba divina, et^z discentibus libenter
 accommodare^a aurem verbo dei. <VD38, f. 22va>

30

O93: Qualiter episcopis (folgen tironische Noten)

*VD38; P102; BII13: LVII^b Qualiter episcopi docere debent et
 subditi audire*

Bcan4: LVII

[H. 57] Vestrum^c enim, qui^d legatione^e Christi^f
 fungimini, est docere populos, eorum vero est vobis^g
 oboedire ut deo.

35

S105: de oboedientia exhibenda episcopis

Si autem vobis episcopis non oboedierint omnes
 presbyteri, diaconi ac^h subdiaconi etⁱ reliqui clerici
 cuncti^j k omnesque^l principes tam maioris^m ordinis

40

21 t fruimini *korr. aus* fuimini *Bcan4* | u saeculo *S105* **23** v
 ducatu *O93* **24** w per se *fehlt P102* **28** x *am Rande drei Punkte*
N442 | y concilium *I83* **29** z *Et korr. aus ut S105* **30** a
 accommodare aurem *korr. aus accomodare Bcan4* **32** b *LVII fehlt*
VD38; P102 **35** c *am Rande z V630* | d quia *V630* | e legationem
I83; Bcan4 | f domini *V630* **36** g vobis *fehlt S105* **40** h aut
P102 | i ac *SG670* **41** j cuncti *fehlt SG670; S105* | k cuncti
 omnesque] cunctique omnes *N442* | l omisque *VD38* | m maioris
korr. aus maiores Bcan4

21 **20** et...positi] Coelest. I. ep. ad episc. per Vienn. pr. (H. no. 34). Cf.
 Alex. 15, Zeph. 9, Ant. 8, Fab. 11, Fel. II. pp. 10. **23–24** eisque...
 valeatis] sec. conc. Paris, a. 829. c. 12. **25–26** Vobis...parabolis] Luc.
 VIII. 10. **28–30** Propter...dei] Clem. recogn. V. 8. Cf. infr. c. 68,
35–37 Vestrum...oboedire] l. c. VI. 2.

35–58 Vestrum...exsistere] **Polycarpus IV,14,2** (*Rubrik: Idem papa
 eidem [= Clemens papa Iacobo episcopo Ierusalimorum IV,14,1]; 48–50:
 et qui vos – misit fehlt; 55: Nihil enim] Nam nichil*). **35–60** Vestrum...
 monemus] **Coll. trip. A 1,20** (*Rubrik: Clemens in tertia epistola ad
 uniuersos. De doctrina prelatorum et obedientia subditorum; 35 enim
 fehlt; 35f. qui ... vero est] est qui ... vero; 48 vobis oboedire] obedire
 vobis; 50f. me² ... me recipit fehlt*), **35–75** Vestrum...excidetur] **Coll.
 Ans. ded. II,54**.

quam etⁿ inferioris atque reliqui <SG670, p. 15b>
 populi, tribus et linguae non obtemperaverint, non
 solum infames, sed^o et^p extorres^q r a regno dei et
 45 consortio fidelium a^s liminibus sanctae dei ecclesiae
 alieni erunt. Nam vestrum est eos instru<V630, f.
 14rb>ere, eorum vero^t est vobis^u oboedire ut deo,
 cuius legatione^v fungimini <I83, f. 24va> dicente
 domino: Qui vos audit, me audit, et^w qui vos spernit,
 50 me <E97, f. 14rb> spernit, et qui vos recipit, me
 recipit, et qui me recipit, recipit eum, qui me misit.

I83: De filiis circa patrem rebellibus

*Bcan4: De filiis circa patrem rebellibus et qualiter circa
 singulorum securam exercent*

55 Nihil enim iniustius^x vel inhonestius^y est quam filios
 patribus rebelles aut <S105, f. 5r> clericos vel laicos
 doctoribus seu discipulos magistris inoboedientes vel
 protervos^z exsistere. Novimus enim <BII13, f. 21ra>
 primum hominem per inoboedientiam cecidisse, idcirco
 60 omnes hoc vitium summopere cavere monemus^a. Et
 quia dominus^b superbis resistit, humilibus autem dat
 gratiam, dominus <VD38, f. 22vb> noster mit<SG670,
 p. 16a>tens nos vice sua in^c loco apostolorum ad
 praedicandum^d praecepit nobis^e docere <Bcan4, f.
 65 33r> omnes omnesque nobis fideliter oboedientes ut
 ipsi^f exsistere, quoniam nec aliter^g h terra parietⁱ

42 n et *fehlt* E97 **44** o sed et *korr. aus* sed P102 | p et *fehlt* SG670 | q *am Rande* alieni extranei VD38 | r exteriores Bcan4; exteros P102 **45** s ac V630; Bcan4; E97 **47** t vero *fehlt* V630 | u vobis *fehlt* S105 **48** v legationem Bcan4 **49** w et qui vos spernit, me spernit et qui vos recipit, me recipit *fehlt* VD38 **55** x iniustius *korr. aus iniustitius* V630 | y inhonestius *korr. aus honestius* V630 **58** z protervos] propter vos Bcan4; protervos *korr. aus* propter vos VD38; P102 **60** a monemur SG670 **61** b deus SG670; BII13 **63** c in *fehlt* SG670; S105 **64** d predicandum *korr. aus* predicandum I83 | e nos BII13 **66** f ipsi *korr. aus* ipso O93; ipso, *interlinear* vel i V630 | g aliter *korr. aus* alter V630 | h aliter terra] terra aliter Bcan4 | i pariat O93; VD38; parit P102; BII13

42–43 reliqui...linguae] Dan. III. 4. **49** Qui...audit²] Luc. X. 16. **49–51** et...misit] Matth. X. 14. **55–58** Nihil...exsistere] sec. Clem. recogn. II. 18. **58–59** Novimus...cecidisse] reg. canon. ab anonymo consarc. c. 81. (Mansi 14, 343). **60–62** Et...gratiam] Iac. IV.16 **62–66** dominus...exsistere] sec. Clem. recogn. II. 33. **66–73** quoniam...pariet] l. c. VI. 2. Cf. infr. c. 74.

fructus suos, nisi culta receperit semen et irrigata^j
germinaverit et pariat^k, quae est paritura. Sic et omnis
homo, qui libenter non receperit verbum dei, illudque
in corde suo germinare non^l siverit^m ac minime
crediderit doctoribusqueⁿ et episcopis suis^o non
benivolus, sed rebellis atque inoboediens exstiterit^p,
fructum non germinabit nec pariet, sed^q similis est^r
arbori^s illi, de qua dominus ait: Omnis <I83, f. 24vb>
arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur et in
ignem^t mittetur. 75

Bcan4: LVIII

P102; *BIII3*: LVIII De aaron primo pontifice et de unguento
quo perunctus est

[H. 58] Primus^u enim^v pontifex Aaron^w chrismate
compositionis^x perunctus princeps populi fuit et
tamquam rex^y primitias et tri<SG670, p. 16b>butum
per capita accepit a populo, et iudicandi plebem^z sorte
suscepta de mundis immundisque iudicabat^a. Sed et^b
si alius ex ipso unguento perunctus est^c, virtute inde
concepta etiam ipse <VD38, f. 23ra> rex aut propheta
aut pontifex fiebat. Quod si temporalis et^d e gratia ab
hominibus^f composita tantum potuit, intelle<BIII3, f.
21rb>gite iam, quantum sit illud unguentum, <N442,
f. 15rb> quod a deo de virgulto vitae prolatum est,
cum hoc, quod ab hominibus factum est, tam 80

67 j *am Rande* infusa VD38 **68** k pariet E97 **70** l *am Rande*
dimiserit VD38 | m siverit *korr. aus* sinuerit O93; V630; N442;
sinuerit VD38; P102; BIII3 **71** n doctoribus I83; VD38; SG670;
Bcan4; P102; BIII3; S105 | o suis *korr. aus* suos I83 **72** p
restiterit *Bcan4* **73** q sed | r est arbori illi] arbori illi erit SG670;
S105 **74** s arbor I83 **76** t igne *Bcan4* **80** u *am Rande* drei
Punkte N442 | v enim *korr. aus* enim a BIII3 | w aharon *korr.*
aus aharo O93 **81** x positionis I83; compositionis *korr. aus*
positionis *Bcan4* **82** y ex E97 **83** z populos *korr. aus* populo
V630 **84** a iudicabit S105 | b et *fehlt* V630 **85** c esset P102;
BIII3 **87** d et *fehlt* V630; E97 | e et gratia] gratia et SG670;
S105 **88** f hominibus composita *korr. aus* hominibus BIII3

74–76 Omnis...mittetur] Matth. VII. 19. **80–94** Primus...sublimius]
Clem. recogn. 1.46.

80–94 Primus...sublimius] Coll. Ans. ded. II,1.

eximias^g h inter homines conferatⁱ j dignitates. Quid^k
enim in praesenti saeculo propheta gloriosius,
pontifice clarius, rege sublimius^l?

95

Bcan4: LVIII

P102; *BIII3*: LVIII De pontifice sacro chrismate peruncto et in
civitate constituto scripturis sacris erudito

[H. 59] Omnis^m enim pontifex sacroⁿ chrismate^o

perunctus et in civitate constitutus^p, scripturis sacris^q

100

eruditus^r, carus et pretiosus^s <S105, f. 5v> hominibus
oppido^t esse debet.

BIII3: qualiter episcopus honorandus sit

Quem^u quasi Christi^v w locum <SG670, p. 17a>

tenentem^x honorare omnes debent eique servire et

105

oboedientes ad salutem suam fideliter existere

scientes, <I83, f. 25ra> quod sive honor <E97, f.

14va> sive iniuria^y, quae ei defertur^z, in Christo^a

redundat et a Christo in deum. Audire ergo eum

attentius^b oportet et^c ab ipso suscipere doctrinam fidei,

110

Bcan4: LX

P102; *BIII3*: LX Quod pontifex monita vitae a presbyteris
debeat inquirere a diaconibus vero ordinem disciplinae

[H. 60] monita autem vitae a presbyteris <V630, f.

14va> inquirere, a diaconibus vero ordinem

115

disciplinae. Propter quod deprecor <O93, f. 2rb>

92 g *am Rande* praeclaras *VD38* | h eximias inter homines *korr. aus* eximias *SG670* | i *interlinear* tribuat *VD38* | j conferat *korr. aus* conferant *V630* | k *am Rande* Nota *E97* **94** l sullimius *E97*; sublimius *korr. aus* sublius *P102* **98** m *am Rande* Nota *O93*; *am Rande* z *V630* | n sacro chrismate] sacra chrisma *V630* | o crismate *korr. aus* crisma *O93* **99** p constitus *S105* | q sacris *fehlt* *V630* **100** r eriditus *S105* | s pretiosius *N442* **101** t *am Rande* valde *VD38* **103** u *am Rande* N *SG670* | v christi *korr. aus* christum *S105* | w Christi locum tenentem] locum tenentem christi *E97* **104** x tentem *VD38* **107** y iniuriam *P102* | z *am Rande* tribuitur *VD38* | a christum *SG670*; *E97*; *S105* **109** b *am Rande* diligentius *VD38* | c et ab *korr. aus* et *S105*

103–131 Quem... caritatem] l. c. III. 66.

98–109 Omnis... fidei] *Coll. Ans. ded. II,5*. **108–115** Audire... disciplinae] *Anselm v. Lucca VII,71*; *Gratian D. XXV, c.2* (*Rubrik*: Quid ab episcopis, quid a presbiteris, quid a diaconibus audire oportet; 108 ergo eum] episcopum). **113–119** monita... laborant] *Coll. Ans. ded. II,57*; *Coll. Ans. ded. IV,45*.

<VD38, f. 23rb> vos, conservos^d et adiutores meos, ut discatis attentius animarum curam gerere et pro omnibus stare, maxime tamen pro his^e, qui in cultu divino laborant.

Bcan4: LXI

120

P102; *BIII3*: LXI Commonitorium plenum documentis

[H. 61] Ecclesiarum^f omnium^g curam habetote, servorumque^h earumⁱ adiutorium praebete, viduarum^j religiosam <BIII3, f. 21va> curam^k gerite, pupillos enixius^l liberate, pauperibus misericordiam facite^m, iuvenes pudicitiamⁿ <SG670, p. 17b> docete et, ut^o breviter totum^p dicam, alterutrum vos, in quibus res poposcerit^q, sustentate^r. Deum^s colite, qui creavit caelum et terram, et Christo credite. Invicem vos diligite et misericordes estote in^t u omnes. Non verbo solo, sed opere et rebus replete^v caritatem^w. Agite^x pro viribus, conservi dilectissimi, quia bonum est, ut unusquisque vestrum, secundum quod potest, <I83, f. 25rb> prosit accedentibus^y ad fidem religionis nostrae^z. Et ideo non^a vos pigeat secundum sapientiam, quae vobis per dei providentiam col<VD38, f. 23va>lata est, instruere^b ignaros^c et docere. Desiderium ergo habere omnes erga doctorem veritatis eumque^d ut oculos suos amare oportet, quia

125

130

135

116 d conservos *korr. aus* cumservos *Bcan4* **118** e iis *E97* **122** f am *Rande drei Punkte N442* | g omnium curam] curam omnium *Bcan4* **123** h servisque *korr. aus* servosque *O93*; servisque *korr. aus* servorumque *V630*; sociorumque, *interlinear* vel servisque *E97* | i eorum *I83*; *VD38*; *SG670*; *Bcan4*; *P102*; *BIII3*; *S105* | j viduarum *korr. aus* viduam *I83* **124** k vestra *S105* **125** l am *Rande* studiosius *VD38* | m facie *S105* **126** n pudiciam *korr. aus* pudiciam *E97*; pudicitia *P102* | o ut *korr. aus* u *N442* **127** p totum *korr. aus* tot *Bcan4* **128** q am *Rande* exegerit *VD38* | r sustentare *S105* | s am *Rande* Nota celum terra *O93* **130** t *interlinear* circa *VD38* | u ad *I83* **131** v repleti *E97* | w caritate *E97* | x Agite *korr. aus* Agote *O93*; Agetote *N442*; *I83*; *Bcan4*; Agitote *VD38*; *SG670*; *P102*; *BIII3*; *S105* **134** y accedentis *Bcan4* **135** z vestrae *SG670*; *Bcan4*; *S105* | a non vos] vos non **137** b instruere *korr. aus* instuere *Bcan4* | c am *Rande* inscios *VD38* **139** d eumque ut *korr. aus* eumque *V630*

131–138

Agite...docere] Clem. recogn. VIII. 37.

138–144 Desiderium...faciant] Clem. recogn. IV. 4. Cf. supr. XLIII.

122–144 Ecclesiarum...faciant] *Coll. Ans. ded. X,134*.

- 140 et^e ipsum populum^f sibi commissum ceu^g proprios
 filios amare et docere condecet^h. Hoc enim a patre
 caelestiⁱ donatum est^j, sed^k salus in eo est, ut
 voluntatem eius, cuius amorem et de<SG670, p.
 18a>siderium deo largiente conceperint, faciant^l.
- 145 *Bcan4*: LXII De his qui christiana baptizari nituntur qualiter se
 habeant et de ceteris fidelibus Qualiter ei qui fidelis existere
 voluerit baptismum sit tribuendum LXII
P102; *BIII3*: LXII Qualiter ei qui fidelis existere voluerit
 baptismum sit tribuendum
- 150 [H. 62] Si^m quis ergo fidelis voluerit exsistere et
 desiderat baptizari, exutusⁿ o prioribus <*Bcan4*, f.
 33v> malis de reliquo pro bonis actibus heres
 bonorum^p caelestium ex^q gestis^r propriis fiat. Accedat^s
 t autem, qui vult, ad sa<S105, f. 6r>cerdotem^u suum,
 155 et ipsi det nomen suum atque ab eo audiat mysteria^v
 regni caelorum, ieiuniis frequentibus operam
 impendat^w ac semetipsum^x in omnibus probet, ut
 tribus mensibus <*BII13*, f. 21vb> iam consumando^y in
 die festo possit baptizari. Baptizatur^z a autem^b
 160 unusquisque in aquis perennibus^c, nomine^d trinae

140 e et *fehlt* SG670; S105 | f populum sibi commissum ceu proprios filios amare *fehlt* SG670; S105 | g seu I83; P102 **141** h conecet S105 **142** i caelesti *korr. aus* caelestis V630 | j est sed salus in eo est ut voluntatem eius *korr. aus* est BIII3 | k sed] sed et SG670; S105 **144** l faciant *korr. aus* faciunt VD38 **150** m *am Rande* Nota O93; *am Rande* z V630; *am Rande* drei Punkte N442 **151** n *am Rande* spoliatus purgatus VD38 | o exutus *korr. aus* exutis O93 **153** p bonorum *fehlt* SG670; S105 q *interlinear* ex operibus VD38 | r gentis P102 | s *am Rande* Nota O93 **154** t Accedat autem *korr. aus* Accedat P102 | u sacerdotium, *interlinear* vel tem V630 **155** v misteria *korr. aus* ministeria *Bcan4* **157** w *am Rande* tribuat VD38 | x semetipsum in *korr. aus* semetipsum BIII3 **158** y *am Rande* perficiendo VD38; *interlinear* vel tis E97 **159** z *am Rande* z V630 | a Baptizetur N442; SG670; S105; Baptizator I83; *Bcan4* | b autem unusquisque in aquis perhennibus nomine trine beatitudinis invocato super se *korr. aus* autem *Bcan4* **160** c *am Rande* perpetuis VD38 | d nomine *korr. aus* nomina V630

150–164 Si...sanctis] Clem. recogn. III. 67.

150–164 Si...sanctis] Coll. Ans. ded. IX, 1; Burchard IV,15 (154 autem qui vult *fehlt*); Ivo, Decr. I,210 (*Rubrik*: Qualiter ei qui fidelis existere voluerit, baptismum sit tribuendum. Ex decretis Clementis pape, cunctis fidelibus missis; 151 baptizari] baptizari ut; 154 autem qui vult *fehlt*; 159 autem *fehlt*).

beatitudinis invocato super se, perunctus primo oleo
per orationem <N442, f. 15va> <I83, f. 25va>
sanctificato, ut ita demum^{e f} per haec^g consecratus
possit <VD38, f. 23vb> percipere locum cum sanctis.

Bcan4: LXIII

165

P102; *BIII3*: LXIII Ut nullus causa opprobrii senectutis vel
nobilitate generis aut iuventutis neglegat inquirere a parvulis et
minus eruditis si quid forte est utilitatis aut salutis

[H. 63] Nullus^h enim propterⁱ obprobrium <E97, f.
14vb> senectutis vel no<SG670, p. 18b>bilitatem^j
generis aut iuventutis a^k parvulis et minus eruditis, si
quid forte est utilitatis aut^l salutis, inquirere neglegat.
Qui enim rebelliter^m vivit et discere atque agere bona
recusat, magis diaboli quam Christi membrum esse
ostenditur et potius infidelisⁿ quam fidelis monstratur.
Quomodo ergo^o non^p omnibus^q hoc amabile est
cunctisque exoptatum^r, ut, quae ignorat, discat, et,
quae didicerit, <V630, f. 14vb> doceat? Certissimum
namque est, quod neque amicitia neque propinquitas
generis neque regni sublimitas^s homini debet esse
pretiosior veritate, quia nihil^t est^{u v} pretiosius^w anima.

170

175

180

Bcan4: LXVIII

P102; *BIII3*: LXVIII De Adam et quod solus homo est
rationabilis

[H. 64] Dominus autem creator omnium ex initio ad

185

163 e *interlinear* ad extremum *VD38* | f demun *Bcan4* | g hoc
N442; *VD38* **169** h *am Rande z V630*; *am Rande drei Punkte*
N442 | i propter *fehlt I83* **170** j nobilitatem *I83* **171** k a *korr. aus*
aut *Bcan4*; aut *S105* **172** l aut *korr. aus au SG670* **173** m
rebelliter vivit et] rebelliter *korr. aus* rebelliter et *V630* **175** n
infidelis quam fidelis *korr. aus* infidelis *P102* **176** o ergo non
korr. aus ergo *O93* | p non] non in *VD38* | q omnibus *korr. aus*
omnibib *SG670* **177** r *am Rande* desideratum *VD38* **180** s
sullimitas *E97* **181** t nil *I83* | u est *fehlt SG670*; | v est pretiosius]
pretiosius est *Bcan4* | w pretiosius *korr. aus pretius O93*;
preciosius korr. aus pretiosius est V630

169–181 Nullus... veritate] *Clem. recogn. I. 67.* **185–430** Dominus...
servies] *Clem. recogn. V. 2–13.*

169–175 Nullus... monstratur] *Gratian D. XXXVIII, c. 16 (Rubrik:*
Episcopus propter obprobrium senectutis a paruulis et a minimis discere
non erubescat. Item Clemens Papa; 169 Nullus] Nullus episcopus; aut
iuventutis fehlt). **169–181** Nullus... anima] *Coll. Ans. ded. X,135.*
185–196 Dominus... obnoxius] *Coll. Ans. ded. VIII,26.*

imaginem suam hominem fecit, eique^x dominatorem^y
 terrae marisque et aeris ipsius dedit veritatemque
 inquirere prae<SG670, p. 19a>cepit, et^z sicut^a verus
 nobis propheta enarravit et ipsa <BII13, f. 22ra>
 190 rerum ratio docet. Solus enim homo est rationalis^b,
 et consequens est, ut ratio^c irrationabilibus dominetur.
 Hic^d enim ab initio, <VD38, f. 24ra> cum <I83, f.
 25vb> adhuc iustus esset^e, cunctis viris^f ^g et omni
 fragilitate^h superior erat, ubi autem peccavit et factus
 195 est servus peccati, simulⁱ et fragilitati efficitur
 obnoxius^j ^k.

Bcan4: LXV

P102; BII13: LXV De pietate et impietate et de fide et infidelitate

200 [H. 65] Quod^l idcirco scriptum est, ut sciant homines,
 quia^m, sicut ex impietateⁿ passibiles^o facti sunt, ita per
 pietatem possunt esse impassibiles^p, et non solum
 impassibiles^q, verum et parva^r ^s in deum fide^t aliorum
 205 passiones <S105, f. 6v> curantes. Ita enim verus ipse
 propheta promisit dicens: Amen dico vobis, si
 habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti
 huic: Transi hinc^u, et transibit^v. Huius vocis etiam vos
 ipsi documenta cepistis, etiam facta^w quaedam^x per
 210 magistros nostros^y, ipsos videli<SG670, p. 19b>cet
 apostolos^z, non ignoratis, quia adstantibus nobis eorum
 meritis daemones cum passionibus, quas hominibus

186 x eumque SG670; S105; eique] eique esse korr. aus eique
Bcan4; eique esse P102; BII13 | y dominationem V630; E97 **188** z
 et sicut korr. aus et sicut et N442; et sicut] sicut et V630; E97;
 P102; BII13 | a sicut] sicut et VD38 **190** b rationalis E97 **191** c
 rationalis SG670; E97; S105 **192** d Hinc I83; SG670; *Bcan4*;
 P102; BII13; S105; Hinc korr. aus Hunc VD38 **193** e esse
 P102 | f *interlinear* vel vivis V630 | g viribus SG670; E97; S105
194 h fragilitati SG670; S105 **195** i simul et fragilitati *fehlt*
 VD38 **196** j *am Rande* debitor V630; VD38 | k obnoxius VD38
200 l *am Rande* nota O93 **201** m quia sicut korr. aus quasi
 V630 | n impietate korr. aus impietatem P102 | o passibiles korr.
 aus *possibiles* P102 **202** p impassibiles korr. aus passibiles
Bcan4 **203** q passibiles I83 | r *interlinear* o SG670 | s parvo
 S105 | t fide aliorum] fideliorum SG670; S105 **207** u hinc korr.
 aus hic *Bcan4* | v trasibit VD38; transiet SG670; S105 **208** w
 factam P102 | x *interlinear* per P102 **209** y nos V30 **210** z
 apostolos non korr. aus apostolos S105

invexerant^{a b}, transierunt et fugati sunt. Quia^c ergo alii quidem homines patiuntur, alii patientes sanant^d,

BIII3: de patientibus

causa sine dubio vel patiendi vel curandi noscenda 215
est. Quae non alia esse quam^e patientibus quidem infidelitatis, curantibus^f vero^g fidei demonstratur. Infidelitas^h enim, dum non cre<VD38, f. 24rb>dit futurum dei <E97, f. 15ra> iudicium, peccan<BII13, f. 22rb>di li<I83, f. 26ra>centiam praebet, peccatum 220
vero hominem passionibus obnoxium^{i j} facit. Fides autem futurum^{k l} esse dei iudicium credens continet homines a peccato. Non peccantes vero non solum liberi sunt a daemonibus et passionibus, verum et aliorum daemones et passiones fugare possunt. 225

Bcan4: LXVI

PI02; *BIII3*: LXVI De ignorantia et neglegentia et quod ignorantia substantiam non habeat

[H. 66] Ex^m his ergo omnibusⁿ colligitur, quod origo 230
totius mali ab ignorantia descendat, et ipsa sit malorum omnium^o mater, quae <N442, f. 15vb> incuria quidem et ignavia^p gignitur. Neglegen<SG670, p. 20a>tia vero alitur^{q r} et augetur atque^s in sensibus hominum radicatur^t, dum amatur, quam, si quis^u forte 235
doceat effugandam, velut^v antiquis et hereditariis sedibus moleste et indignanter avellitur^w.

BIII3: de ignorantia

212 a *am Rande* immiserant VD38 | b invixerant | c *am Rande z* V630 213 d curant SG670; S105 216 e quam patientibus] in patientibus quam SG670; S105 217 f curantibus vero *korr. aus curantibus N442* | g vere *Bcan4* 218 h Infidelitas *korr. aus Infidelitatis O93* 221 i *am Rande* debitorem VD38 | j obnoxium VD38 222 k futurum esse *korr. aus futurum BIII3* | l invixerant S105 229 m *am Rande z* V630; *am Rande drei Punkte N442* | n hominibus V630 231 o omnium mater *korr. aus mater omnium V630* 232 p *am Rande* stultitia sive pigritia VD38 233 q *interlinear* nutritur VD38 | r aliter *PI02* | s atque] et quae I83; *Bcan4* 234 t *interlinear* firmatur VD38 | u quis *korr. aus qui O93* 235 v velut] velut ab *korr. aus velut SG670* 236 w *am Rande* expellitur VD38

Et ideo paululum^x laborandum^y nobis est, <V630, f. 15ra> ut^z indignantes ignorantiae^a praesumptionis^b
 240 <O93, f. 2va> scientiae^c ratione reseceamus^{d e}, <Bcan4, f. 34r> in his^f praecipue, qui in aliquibus minus^g rectis opinionibus praeveniunt sunt, per quas quasi sub specie alicuius^h scientiae ignorantia in^{i j} his^k vehementius^l radicata est. Nihil^m enim gravius quam, 245 si <VD38, f. 24va> id, quod ignorat quis, scire se credat et defendat verum esse, quod falsum est. <S105, f. 7r> Quod tale est qualeⁿ, quis ebrius sobri^o agat quidem cuncta ut ebrius, sobrium se tamen et ipse putet et dici^p a 250 ceteris velit. Ita sunt ergo et hi^q, qui^r ignorantes, quod verum est, speciem tamen alicuius scientiae <BII13, f. 22va> tenent et mala quasi bona gerant^s atque ad^t perniciem^u <SG670, p. 20b> quasi ad salutem festinant. Propter^v quod ante omnia 255 properandum est^w ad agnitionem veritatis, ut possimus quasi lumine nobis inde succenso^x errorum^y tenebras^z depellere. Grande^a enim malum est, ut diximus, ignorantia, sed quia substantiam non habet, facile ab his^b, qui studiosi sunt, effugatur^c.

260 VD38: Hic dicit quid sit ignorantia

Non enim aliud est ignorantia, nisi non agnovisse,

238 x paululum S105 | y laborandum nobis] nobis laborandum VD38; P102; BII13 **239** z et V630 | a ignorantiam VD38; P102; BII13 | b praesumptioni SG670; S105; praesumptiones E97 **240** c scientiae] scientiae eam korr. aus scientiae SG670 | d am Rande abscondimus VD38 | e censemur korr. aus recensemur V630 **241** f iis E97 | g minus korr. aus minus VD38 **243** h alicuiusdam O93; N442; cuiusdam VD38; P102; BII13 | i ut N442; I83; Bcan4 | j in his] utilis VD38; P102; BII13 | k iis E97 **244** l am Rande fortius VD38 | m am Rande Nota V630 **247** n quale] quale si V630; E97; quale si korr. aus quale SG670 **248** o et agat quidem cuncta ut ebrius sobrium fehlt V630 **249** p dicit P102 **250** q hii O93; VD38; P102; ii E97 | r qui fehlt V630 **252** s gerunt korr. aus gerant V630; gerunt VD38; SG670; E97; P102; BII13; S105 **253** t am Rande ad mortem VD38 | u perniciem SG670 **254** v Propter quod korr. aus Propter Bcan4 **255** w est fehlt O93 **256** x successo P102; succenso korr. aus succensa BII13 | y errorum korr. aus errorem in BII13; errore S105 | z tenebras korr. aus tenebris BII13 **257** a am Rande z V630 **259** b iis E97 | c effugatur korr. aus effigatur S105

quod expedit, ubi autem agnoveris^d, perit^e ignorantia^f.

Bcan4: LXVII

P102; *BIII3*: LXVII De veritatis agnitione et libero arbitrio
atque ignorantia

265

[H. 67] Quaeri ergo magnopere^g debet veritatis agnitio,
quam nemo alius assignare^h potest nisi verus
propheta. Haec enimⁱ porta^j est^k vitae^l volentibus
ingredi et sunt^m operum bonorum pergentibus ad
civitatem salutis.

270

Si quis saneⁿ audiens sermonem veri <VD38, f.
24vb> prophetae velit recipere <E97, f. 15rb> aut
nolit et^o amplecti^p onus eius, id est mandata vitae,
habet in sua potestate, liberi enim sumus arbitrii.
Nam si hoc esset^q, ut audientes, <I83, f. 26va> eum^r
iam non^s haberent in potestate aliud facere, quam
au<SG670, p. 21a>dierant, vis^t erat quaedam naturae,
per quam liberum^u v non esset ad aliam migrare
sententiam, aut si rursus^w x ex audientibus nullus
omnino reciperet, et hoc naturae vis erat, quae unum
aliquid^y fieri cogeret^z et alteri parti^a non daret locum.
Nunc autem, quia liberum est animo^b, in quam velit
partem, declinare iudicium suum, et quam probaverit
<BIII3, f. 22vb> eligere viam, constat^c evidenter
inesse hominibus arbitrii libertatem. Igitur, priusquam
audiat quis, quod ei expedit^d, certum est, quia^e
ignoret, et ignorans vult et desiderat, <S105, f. 7v>

275

280

285

262 d cognoveris *V630* | e perit *fehlt SG670*; *S105* | f ignorantiam *SG670*; ignorantia] ignorantia non est *S105* **266** g am *Rande* magno studio *VD38* **267** h am *Rande* demonstrare *VD38* **268** i enim *fehlt I83* | j via *V630* | k est] est viam *E97* | l vitae] vitam *korr. aus vita V630*; vitae esse *korr. aus vitae SG670* **269** m semita *E97* **271** n am *Rande* certe *VD38* **273** o et *fehlt VD38*; *P102*; *BIII3* | p amplecti onus] amplectionis *S105* **275** q est *N442*; *I83*; *VD38*; *Bcan4*; *P102*; *BIII3*; *S105*; est, *interlinear esset SG670* | r eum *fehlt P102*; *BIII3* **276** s non *fehlt VD38* **277** t am *Rande* possibilitas *VD38* **278** u liberus *Bcan4* | v liberum non esset *korr. aus non esset liberum S105* **279** w am *Rande* iterum *VD38* | x rursus *SG670*; *S105* **281** y aliquid fieri cogeret] fieri cogeret aliquid *korr. aus fieri cogeret aliquid Bcan4* | z am *Rande* impelleret *VD38* | a parti *korr. aus pati Bcan4* **282** b ammo *SG670* **284** c am *Rande* Certum est *VD38* **286** d am *Rande* necessarium est *VD38* | e quod *P102*; *BIII3*

quod non expedit, agere, propter quod pro hoc non^f
 iudicatur. Cum vero audierit causas erroris sui et
 290 rationem veritatis acceperit, tunc si permanserit in his
 erroribus, quibus dudum^g fuerat praeventus^h, recte iam
 vocabitur ad iudicium daturus poenis^{i j}, quia vitae
 huius spatium, <VD38, f. 25ra> quod ad bene
 vivendum <N442, f. 16ra> accepit, in^k ludibriis^l
 295 consumpsit^{m n} errorum. Qui vero audiens haec^o
 <SG670, p. 21b> libenter accepit^p et gratulatur
 bonorum <V630, f. 15rb> sibi doctrinam^q fuisse
 delatam^{r s}, requirat intentius <I83, f. 26vb> et discere
 non desinat, usquequo cognoscat, si est vere aliud
 300 secundum^t, in quo bonis praemia praeparata sunt, et
 cum certus de hoc fuerit, gratias agat deo, quod sibi
 veritatis lumen ostenderit. De cetero dirigat actus suos
 in omnibus operibus bonis, quorum sibi in futuro
 mercedem certus est praeparatam demirans^u per omnia
 305 et stupens ceterorum hominum errores, et quod ante
 oculos positam veritatem nemo videbat^v. Ipse tamen
 gaudens super divitiis sapientiae, quas invenit,
 insatiabiliter his perfruatur^w et exercitio^x bonorum
 operum delectetur festinans^y ad^z saeculum^a futurum
 310 mundo corde et pura conscientia perveni<BII13, f.
 23ra>re, ubi etiam videre deum regem omnium possit.
 His^b autem omnibus carere^c nos et fraudari sola facit
 ignorantia. Dum^d enim ignorant homines, quantum
 boni habeat scientia^e, ignorantiae <E97, f. 15va>
 315 malum de se non pati<SG670, p. 22a>untur excludi.

288 f *am Rande* non damnatur VD38 **291** g *am Rande* ante
 VD38 | h *am Rande* preoccupatus captus VD38 **292** i *interlinear*
 a SG670 | j penas V630; E97; S105 **294** k *am Rande*
 deceptionibus VD38 | l ludibriis *korr. aus* lubriis P102 **295** m *am*
Rande finivit terminavit VD38 | n consumpsit V630; consumpsit
korr. aus consumpsit BII13 | o haec *fehlt* V630 **296** p accipit
korr. aus accepit V630; accipit SG670; BII13;; acceperit E97
297 q doctrina P102 **298** r *am Rande* data deductam VD38 | s
 delatum *korr. aus* delatam P102 **300** t secum SG670; saeculum
 E97; S105 **304** u Admirans SG670; S105 **306** v videbat *korr.*
aus videat I83; videat E97 **308** w perstruatur P102; BII13 | x
 exercitatio P102; BII13 **309** y festinans] *Estimans se korr. aus*
Estimans SG670; *Estimans* S105 | z ad *korr. aus* a VD38 | a
 saeculum] saeculum divinum E97 **312** b *am Rande* z V630 | c
am Rande non habere VD38 **313** d Deum S105 **314** e scientia
korr. aus scientiam N442

Nes<VD38, f. 25rb>ciunt enim, quanta sit <Bcan4, f. 34v> in horum permutatione diversitas.

Bcan4: LXVIII

P102; *BIII3*: LXVIII De optimo consilio

[H. 68] Propter quod consilium do unicuique discentium 320
libenter praeberere aures verbo dei et cum amore
veritatis audire^f, <I83, f. 27ra> quae dicimus, ut mens
optimo semine suscepto per bonos actus laetos afferat
fructus. Nam si^g me docente ea, quae ad salutem
pertinent, recipere^h quis abnuitⁱ et animo pravis 325
opinionibus occupato obsistere^j nititur^k, non ex nobis,
sed ex semetipso <S105, f. 8r> habebit pereundi
causam. Debet enim iusto iudicio examinare^l, quae
dicimus, et intellegere, quia verba loquimur veritatis,
ut cognitis his, quae sunt, ut sunt^m, et in bonis 330
actibus dirigens viamⁿ suam regni caelorum possit
particeps inveniri subiciens sibi carnis desideria et
dominus eorum factus, ut ita demum^o etiam ipse fiat
dominatoris omnium iocunda possessio. Nam^p qui
permanet in malo et servus est mali, 335

BIII3: de malorum pretio

non potest effici portio boni, donec permanet in malo,
quia^q ab ini<SG670, f. 22b>tio, ut ante iam diximus,
duo regna statuit deus et potestatem <VD38, f. 25va>
dedit unicuique hominum, ut illius regni fiat portio, 340
<BIII3, f. 23rb> cui se ad oboediendum ipse^r
subiecerit. Et quia definitum^s est apud deum non
posse unum hominem utriusque regni esse servum,
omni studio date operam^t u in boni regis aulam ac^v
iura^w concurrere. <O93, f. 2vb> 345

322 f audire *korr. aus audite V630* 324 g si me] sine V630
325 h recipere S105 | i am Rande respuit VD38 326 j am Rande
Contradicere VD38 | k interlinear temptat VD38 328 l am Rande
investigare VD38 330 m sint SG670; S105 331 n vitam E97
333 o demun Bcan4 334 p Nam qui] Namque P102 338 q am
Rande z V630 341 r spe N442; I83; VD38; Bcan4; P102; BIII3
342 s diffinitum I83 344 t am Rande diligentiam VD38 | u
operam] operam ut SG670; S105 | v valeatis SG670; valeatis
korr. aus veleatis S105 345 w iure N442; I83; SG670; Bcan4;
S105

Bcan4: LXVIII

P102; BII13: LXVIII De vero propheta id est Christo et quid sit mamona

[H. 69] Prop<I83, f. 27rb>ter hoc denique verus
 350 propheta, cum esset praesens nobiscum et quosdam^x
 ex divitibus neglegentes erga dei cultum videret, huius
 rei ita aperuit veritatem: Nemo potest, inquit, duobus
 <V630, f. 15va> dominis servire, et non potestis deo
 servire et mammonae,

355 *BII13: unleserliche Rubrik*

mammona^y patria eorum voce^z divitias vocans. Hic
 ergo verus propheta, qui in Iudaea^a nobis apparuit, ut
 audistis^b, qui^c stans^d publice sola iussione faciebat
 caecos videre, surdos audire, fugabat daemones,
 360 <N442, f. 16rb> aegris^e sanitatem reddebat et mortuis
 vitam. Cumque nihil ei esset impossibile, etiam
 cogitationes hominum pervidebat^f, quod nulli est^g
 possibile <SG670, p. 23a> nisi soli deo. Hic
 annuntiavit^h regnum dei, cuiⁱ nos de omnibus, quae
 365 dicebat, <E97, f. 15vb> tamquam vero prophetae
 credidimus^j firmitatem^k fidei nostrae non solum enim^l
 ex verbis eius, sed^m ex operibus assumentes, quia
 dicta <VD38, f. 25vb> legisⁿ, quae ante multas
 generationes de praesentia eius exposuerant, in ipso
 370 consignantur, et imaginem^o p gestorum^q Moysei^r et
 ante ipsum patriarchae <S105, f. 8v> Iacob ipsius per
 omnia typum ferebant. Tempus quoque adventus eius,

350 x quosdam *korr. aus quosdam SG670* **356** y Mammonam
SG670; S105 | z vocem P102 **357** a iudaea *korr. aus iudae I83*
358 b audistis *korr. aus adistis O93 | c qui fehlt P102; BII13 | d*
stans] stans bene I83; Bcan4; stans pene SG670; S105 **360** e
 aegri *I83* **362** f praevidebat *SG670; Bcan4; P102; providebat*
S105 | g esset V630; VD38; BII13; esse P102 **364** h annuntiabat
V630 | i cuius Bcan4 **366** j credimus *I83; VD38; SG670; Bcan4;*
P102; BII13; S105 | k firmitate SG670; S105 | l enim fehlt V630;
E97; etiam korr. aus enim SG670 **367** m sed ex *korr. aus sed*
Bcan4 **368** n legis *korr. aus legit S105* **370** o *interlinear go*
SG670 | p imagines VD38; E97; P102; BII13; himagines korr.
aus himaginem Bcan4 | q ipsorum P102 | r moysi V630; moyse
I83; moysi VD38; E97; P102; BII13; moyses, interlinear si
SG670; moyses S105

hoc est^s ipsum, <BII13, f. 23va> in quo <I83, f. 27va> venerat, praedictum ab his^t constat, et super omnia, quod esset a gentibus exspectandus^u sacris litteris compraehensum est, quae in eo pariter^v universa completa sunt. Quod autem Iudaeorum propheta praedixit eum a gentibus exspectandum, supra modum in eo fidem veram firmat^w. Si enim dixisset a Iudaeis exspectandum, non aliquid eximium^x prophetasse^y videretur, quod a^z contribuli^a populo et a propria gente speraretur^b is^c, cuius adventus ad salutem mundi fuerat repromissus. Videtur^d enim <SG670, p. 23b> magis consequens^e ratio esse, ut hoc fieret, quam magnificentia prophetalis. Nunc autem cum prophetae dicant omnem illam spem, quae de salute mundi repromittitur, et novitatem^f regni, quae instruenda per Christum est, atque omnia, quae de^g eo indicant^h i, ad gentes esse transferendamⁱ, iam non secundum consequentiam^k l rerum, sed incredibili quodam vaticinatos^m n <VD38, f. 26ra> eventu, magnificentia prophetica confirmatur. Iudaei^o namque ex initio adfore^p q <Bcan4, f. 35r> aliquando hunc virum, per quem cuncta reparentur^r, verissima traditione susceperant, et cotidie meditantes ac prospicientes, <I83, f. 27vb> quando eius fieret adventus, ubi adesse eum^s viderunt et signa ac prodigia, sicut de eo adscriptum^t fuerat adimplentem,

373 s esse S105 **374** t iis E97 **375** u expectandum P102; BII13
376 v pariter universa korr. aus pariter BII13 **379** w firmavit
korr. aus firmam SG670; firmat korr. aus format BII13; firmavit
S105 **380** x am Rande preclarum VD38 **381** y prophetae
SG670; S105 | z a contribuli] ac tribuli P102 | a am Rande
cognato propinquo ex communi tribu orto VD38 **382** b
separaretur Bcan4 | c is fehlt SG670; S105 **383** d Videretur korr.
aus Videtur SG670; Videretur S105 **384** e am Rande conveniens
VD38 **387** f novitate I83 **389** g de eo] deo P102 | h interlinear s
SG670 | i indicant korr. aus indicat O93; iudicantur V630;
indicantur korr. aus indicant SG670; indicantur E97; iudicant
S105 | j transferendam O93; transferenda V630; VD38; SG670;
E97; P102; BII13; S105 **390** k am Rande congruentiam VD38;
am Rande conscientiam BII13 | l conscientiam P102 **391** m am
Rande predixisse VD38 | n vaticinatus, interlinear genitivus
SG670; vaticinationis E97; vaticinatus S105 **392** o Idei S105
393 p am Rande adesse VD38 | q afore Bcan4 **394** r reparentur
korr. aus reparentur SG670; Bcan4; reparentur E97; P102;
BII13 **397** s eum fehlt V630 **398** t scriptum SG670; S105

400 invidia excaecati agnoscere nequiverunt^u praesentem,
 in cuius spe^v laetabantur^w absentes^x. Intellexerunt
 tamen sancti apostoli, qui a deo electi sunt, et nos,
 qui post ab eis electi sumus. <BII13, f. 23vb> Hoc
 autem providentia dei factum est, ut agnitio boni
 huius etiam gentibus tra<SG670, p. 24a>deretur, et
 405 hi^y, qui numquam de eo audie<V630, f. 15vb>rant
 nec a prophetis didicerant, agnoscerent eum, illi vero,
 qui cotidianis meditationibus evanuerant, ignorarent.
 Ecce enim per vos nunc, <S105, f. 9r> qui praesentes
 estis, et desideratis audire doctrinam^z <E97, f. 16ra>
 410 fidei eius et agnoscere, quis et quomodo et qualis sit
 eius adventus, prophetica veritas adimpletur. Hoc est
 enim, quod praedixerant prophetae, quia a vobis
 quaerendus esset, qui^a de^b eo numquam^c audistis. Et
 415 ideo videntes in vobis ipsis prophetica dicta <VD38,
 f. 26rb> compleri, <N442, f. 16va> huic uni^d recte
 credens^e hunc^f recte exspectatis, de hoc recte
 inquiritis, ut non solum exspectetis eum, sed^g et^h
 hereditatemⁱ regni eius credentes^j consequamini,
 secundum quod ipse dixit, quia unus<I83, f.
 420 28ra>quisque illius sit^k servus, cui se ipse^l subiecerit.
 Propterea ergo vigilate^m et dominum deumqueⁿ
 nostrum vobis conscribite^o dominum^p, qui et caeli ac
 terrae^q dominus est, et ad ipsius vos imaginem ac
 similitudinem reformate, sicut ipse verus
 425 prophe<SG670, p. 24b>ta docet dicens: Estote boni et
 misericordes, sicut et pater vester caelestis misericors^f
 est, qui oriri^s facit solem suum super bonos et malos

399 u *am Rande* non potuerunt VD38 400 v spem SG670 | w
 laetabantur *korr. aus* laetabuntur S105 | x absentes *korr. aus*
 absentes SG670; absentes *korr. aus* absentes Bcan4; absentes
 E97; absentes *korr. aus* absentes S105 405 y hii O93; VD38; ii
 E97 409 z dotrinam I83 413 a qui de eo *korr. aus* quid eo
 V630 | b de eo *korr. aus* deo V630 | c num I83 415 d veni VD38
 416 e creditis V630; E97; credentes I83; VD38; SG670; Bcan4;
 P102; BII13; S105 | f huic P102 417 g sed et *korr. aus* sed
 O93 | h et *fehlt* P102 418 i hereditatis I83 | j credentes *fehlt* E97
 420 k sit *korr. aus* set E97 | l ipsa O93 421 m vigilate *korr. aus*
 vilate O93 | n deumque] deum quem Bcan4 422 o conscribite]
 cum scribite P102 | p dominum *fehlt* VD38; P102; BII13 423 q
 terrae *korr. aus* terra I83 426 r perfectus S105 427 s criiri VD38

et pluit super iustos et iniustos. Hunc ergo imitamini^t
 et hunc^u timete^v, et^w sicut mandatum datur hominibus:
 Dominum deum tuum^x timebis et ipsi^y soli servies. 430

Infidelibus quidem^z dormit dominus et absens^a habetur
 his^b, a quibus esse non <BII13, f. 24ra> creditur, et
 mandatis eius non oboediunt, atque ob^c id illis videtur
 quasi dormire^d dominus, quia pro peccatis suis non
 exaudiuntur. 435

Bcan4: LXX

PI02; BIII3: LXX Ut presbyteri et diaconi ac reliqui clerici
 nihil absque episcopi proprii licentia agant in sua parroechia
 Similiter et reliqui populi maiores et minores non sine eius
 permisso ad suam parroechiam accedant 440

[H. 70] Quapropter^e cunctis fidelibus et summopere^f
 omnibus presbyteris et diaconibus ac reliquis clericis

---

428 t imitamini VD38 **429** u hunc *korr. aus* huc SG670 | v
 timete et *korr. aus* timete O93 | w et *fehlt* E97 **430** x tuum *korr.*
aus tuum ad I83 | y illi SG670; *Bcan4; S105* **431** z autem E97
 a absens *Bcan4* **432** b eis SG670; iis E97 **433** c ob id illis]
 odibilibus *korr. aus* odibilis SG670; odibilis S105 **434** d
 dormiret *Bcan4* **441** e *am Rande drei Punkte N442* | f *am Rande*
 summo studio VD38

431–435 Infidelibus... exaudiuntur] sec. Clem. recogn. VIII. 62.

441–454 Quapropter... praesumant] **Bonizo III,38.**
441–456 Quapropter... nihil] **Ps.-Remedius c. 5** (*Rubrik*: Nihil absque
 licentia episcopi agendum. Ex eadem epistola inter cetera; 447 quisque]
 quisquam; 450 faciat] agat; 453 vel] nec). **441–460** Quapropter...
 existunt] **Burchard II,93** (449 quicquam] quicquam quod ad episcopum
 pertineat); **Ivo, Decr. II,123** (*Rubrik*: De ordinatis et reliquis fidelibus,
 quod sine licentia sui episcopi nihil agere debeant. Ex epistola Clementis
 pape cunctis fidelibus missa; 444 episcopi ... licentia] licentia proprii
 episcopi; 447 eius iussus] iussu eius; 449 quicquam] quicquam quod ad
 episcopum pertineat; 454 vero *fehlt*; 458 enim *fehlt*; 458f. episcopis ...
 deo] obediunt ei Deo obediunt); **Polycarpus IV,32,2** (*Rubrik*: Idem [= Ex
 dictis Petri apostoli per Clementem prolatis, IV,32,1]; 449 quicquam]
 quicquam quod ad episcopum pertineat; 449 absque] sine; 459 quidem ...
 deo] obedire et Deo). **441–464** Quapropter... oboediunt] **Coll. Ans. ded.**
IV,46. **441–450** cunctis... faciat] **Gratian C. XVI, q. 1, c. 41** (*Rubrik*:
 Sacerdotalia officia sine permisso episcoporum non agant presbyteri; 444
 proprii licentia] licentia proprii). **441–456** cunctis... nihil] **Coll. trip. A**
1,21 (*Rubrik*: Item. Nichil agendum clericis absque licentia sui episcopi;
 452 agant] agant Non utique missas; 453 abscedant] discedant; 454 vero]
 enim); **Ivo, Decr. VI,90** (*Rubrik*: Nihil agendum clericis absque licentia
 episcopi eiusdem). **442–444** presbyteris... agant] *vgl.* **Anselm v. Lucca**
VII,95 (Ut presbyteri et diaconi et reliqui omnes nichil preter licentiam
 proprii episcopi agant).

attendendum est, ut nihil <VD38, f. 26va> absque
episcopi proprii^g licentia^h agantⁱ.

445 VD38: Hic dicit quod sine licentia episcopi nullus in eius
parrochia missam celebrare debent

Non utique missas sine eius iussu quisque^j
presbyterorum in sua parrochia agat^k, non baptizet^l
nec <I83, f. 28rb> quicquam^m absque eius permissuⁿ
450 faciat. Similiter^o et reliqui populi maiores scilicet et
minores per eius licentiam, quicquid agendum est,
agant, nec sine eius per<SG670, p. 25a>missu^p a^q
sua^r parrochia^s abscedant, vel in ea^t adven<S105, f.
9v>tantes^u morari praesumant. Animae vero eorum ei
455 creditae sunt, ideo omnia^v eius consilio agere debent
et eo inconsulto^w x nihil.

I83: Quanta sit pontificalis iussio

Quicumque^y enim oboediunt episcopis suis, videntur
quidem aliquid gratiae conferre deo, qui autem eis
460 non oboediunt^z, indubitanter rei^a et reprobi existunt.
Porro ipsi a deo donum^b summi <E97, f. 16rb>
muneris consequuntur^c, qui iustitiae^d e et praecepti
eius semitas incedentes suis doctoribus, qui recte

444 g proprii *korr. aus* propria SG670 | h licentiam N442; BIII3
i agunt I83 447 j quisquam SG670; S105 448 k agant BIII3 | l
batizet P102 449 m quisquam V630;; quisquam, *interlinear* c
SG670 | n permissu S105 450 o Similiter et reliqui populi
maiores scilicet et minores per eius licentiam quicquid agendum
est agant nec sine eius permissu a sua parrochia abscedant, vel
in ea adventantes morari praesumant *fehlt* I83 452 p permissu
korr. aus permissu SG670; permissu S105 | q a *korr. zu* ad
VD38; ad P102; BIII3 453 r sua parrochia abscedant] suam
parrochiam accedant VD38; P102; BIII3 | s porroecia SG670 | t
eam SG670 454 u *am Rande* advenientes VD38 455 v omnia
eius] eius omnia Bcan4 456 w *am Rande* non interrogato VD38
x inconsultu Bcan4 458 y *am Rande* Nota I83 460 z oboediunt
korr. aus obodiunt I83 | a ei P102; BIII3 461 b domum I83;
donum *korr. aus* domum Bcan4 462 c consequuntur N442;
consequuntur *korr. aus* consequuntur VD38 | d iustę Bcan4 | e
iustitiae et p̄cepti *korr. aus* iustitiae V630

443–444 ut... agant] epit. Hadr. can. ap. 36. (cf. Ben. I. 23. II. 31. III.
182). Cf. supra c. XXXVI. 447–450 Non... faciat] Lulli ep. ad pontif.
max. (int. ep. S. Bonif. no. 112. p. 290). 454–455 Animae... sunt] can.
40. apost. 458–463 Quicumque... incedentes] Clem. recogn. II. 20.

459–464 qui... oboediunt] Gratian DXCIII, c. 9 (*Rubrik*: Item; 459 eis]
episcopis suis; 462f. iustitiae – incedentes *fehlt*).

episcopi intelleguntur, libenter^f oboediunt^g. <BII13, f. 24rb> De quibus <V630, f. 16ra> et beatus Petrus, 465
instructor et ordinator noster et princeps apostolorum,
manifeste cunctos audientes instruebat dicens:
Videntur^h mihiⁱ <O93, f. 3ra> hi^j, qui loquuntur
verbum veritatis et qui illuminant animas hominum,
similes^k <VD38, f. 26vb> esse radiis solis, qui, ut 470
processerint^l et apparuerint mundo, celari ultra^m aut
occultari nullatenus possunt, dum nonⁿ tam^o videntur
ab hominibus^p, quam videre omnibus praestant. Unde
et bene ipsa <SG670, p. 25b> <Bcan4, f. 35v> per
se veritas ad veritatis praecones ait: Vos estis lux 475
mundi, et non potest civitas^q <I83, f. 28va> abscondi
supra^r montem posita, neque accendunt^s lucernam et
ponunt eam sub modio, sed super^t candelabrum, ut
omnibus luceat, qui in domo sunt. Si^u quis ergo his^v
oboedierit, deo, ut dictum est, magnum munus^w offert. 480

BII13: de his qui contra folgen ca. vier unleserliche Wörter

Qui autem^x his^y restiterit^z aut inoboediens <N442, f. 16vb> exstiterit, non his^a, sed domino salvatori nostro,
cuius legatione^b funguntur, resistit^c. Propter^d quod 485
primum est omnium iustitiam dei regnumque eius
inquirere et suis^e f iussionibus obtemperare, iustitiam
quidem, ut recte agere doceamur^g, regnum vero, ut,
quae sit merces posita laboris et patientiae, noverimus,
in quo est bonis quidem^h aeternorum bonorum

464 f libenter *fehlt* E97 | g oboediunt *korr. aus* obodiunt I83
468 h *am Rande* z V630 | i mihi hi *korr. aus* mihi O93 | j hi
fehlt V630; I83; SG670; Bcan4;; ii E97 **470** k similes *korr. aus*
similis O93; similis N442; Bcan4 **471** l praecesserint I83;
Bcan4 | m ultrae SG670 **472** n non tam] portam V630 | o tamen
VD38 **473** p omnibus VD38; BII13; ominibus P102 **476** q
civitas *korr. aus* civitas fa I83 **477** r super VD38; P102; BII13
s accendunt *korr. aus* accedunt Bcan4 **478** t supra V630 **479** u
am Rande z V630; *am Rande* N SG670 | v iis E97 **480** w
munus *korr. aus* manus S105 **482** x autem his *korr. aus* autem
O93 | y iis E97 | z resisterit O93; resstiterit *korr. aus* resisterit
V630 **483** a iis E97 **484** b legatione *korr. aus* legitione P102 | c
resistit *korr. aus* resistunt SG670 | d *am Rande* z V630 **486** e
interlinear eius SG670 | f eius **487** g doceamus V630; VD38;
P102; BII13 **489** h quidam P102; BII13

468–478 Videntur...candelabrum] l. c. VIII. 4. **484–495** Propter...
locus] l. c. II. 20.

490 remuneratio, hisⁱ autem, qui contra voluntatem eius
 egerunt^j, pro uniuscuiusque gestis^k poenarum digna
 restitutio. Hic^l ergo, hoc est in praesen<VD38, f.
 27ra>ti <S105, f. 10r> vita, positos^m oportet vos
 agnoscere voluntatem dei, <BII13, f. 24va> ubi et
 495 agendi etⁿ sacrificandi est locus, <SG670, p. 26a>

I83: De missis celebrandis

VD38: Quod non liceat missas celebrare nisi in quibus locis
 episcopus proprius iusserit ab eo videlicet consecratis

500 quoniam in aliis locis sacrificare^o et missas celebrare
 non licet nisi in^p his, in^q quibus episcopus proprius^r s
 iusserit aut ab^t episcopo <I83, f. 28vb> regulariter^u
 ordinato tenentem^v videlicet civitatem^w consecratus
 fuerit^x. Aliter enim non sunt haec^y agenda nec rite^z
 celebranda docente nos novo et veteri testamento.
 505 Haec apostoli a domino acceperunt et nobis
 tradiderunt, haec nos docemus vobisque et^a omnibus
 absque repraehensione tenere et docere, quibus
 agendum est, <E97, f. 16va> mandamus.

490 i Iis E97 491 j egerint korr. aus egerunt SG670 | k actibus
 korr. aus agentis SG670; agentis S105 492 l am Rande z V630;
 am Rande drei Punkte N442 493 m positus, interlinear o SG670
 495 n et korr. aus e VD38 499 o interlinear vel i E97 500 p in
 fehlt P102; BIII3 | q in fehlt P102; BIII3 | r propitius VD38 | s
 proprius iusserit korr. aus proprius O93 501 t ab fehlt VD38 | u
 regulariter ordinato] ordinato regulariter BIII3 502 v tenente
 VD38; SG670; E97; P102; BIII3; S105 | w civitatem] civitatem
 ubi SG670 503 x fuerit korr. aus fuerat N442 | y haec fehlt
 P102; BIII3 | z recte E97 506 a haec SG670; S105

499–504 quoniam...testamento] sec. Ben III. 431. (conc. Paris, a. 829.
 lib. III. 6). Cf. Fel. IV. pp. ep. 1. 505–508 Haec...mandamus] sec. c. 2.
 i. f. 3. i. f. conc. Carth. (D.). Cf. Anacl. 26.

492–504 Hic...celebranda] **Ps.-Remedius c. 3** (*Rubrik*: Quo loco
 celebranda sit missa. Ex epistola Clementis omnibus episcopis presbyteris
 diaconibus scripta); **Coll. trip. A 1,22** (*Rubrik*: Vbi sit sacrificandum; 500
 proprius fehlt; 502 consecratus] consecrata); **Gratian D. I de cons. c. 14**
 (*Rubrik*: Sacrificare et missas celebrare non licet, nisi in locis sacratis.
 Idem[= Item Clemens, D. I de cons. c. 14]; 500 proprius fehlt).
 492–508 Hic...mandamus] **Coll. Ans. ded. IV,51**; **Burchard III,59**;
Bonizo IV,99; **Ivo, Decr. III,62** (*Rubrik*: Quod non liceat missas
 celebrare nisi in locis ab episcopo civitatis consecratis. Ex decretis
 Clementis pape, cap. 22; 494 voluntatem] voluntatem et preceptum;
Polycarpus III,16,1 (*Rubrik*: De observatione ecclesiarum. Clemens;
 494: voluntatem] voluntatem et preceptum; 501 aut] aut qui; 505 apostoli
 a domino] a Domino apostoli). 499–506 in...tradiderunt] **Anselm v.**
Lucca VII,117 (502 tenentem videlicet civitatem fehlt).

Bcan4: LXXI

P102; *BIII3*: LXXI Quod unaquaeque res suum tempus habeat et locum 510

[H. 71] Unaquaeque etenim res suum tempus habet et locum. Operum hic locus est, tempus vero^b est meritorum saeculum futurum. Ne ergo impediamur^c ordinem locorum ac temporum permutantes, primo 515 quae sit dei iustitia requiramus^d, vitam^e f quam iter^g acturi abundantib^h viaticoⁱ bonis operibus repleamur^j, quo^k possimus ad regnum dei tamquam ad urbem maximam pervenire. Deus^l enim^m hisⁿ, qui recte sentiunt, per ipsa opera mundi, quae fecit, manifestus^o 520 est, ipsius creaturae <SG670, p. 26b> suae utens^p testimonio, et ideo cum de deo dubitatio esse^q r <V630, f. 16rb> non debeat, de sola nunc eius iustitia requiramus et regno^s. Idcirco^t persuadeo pri<VD38, f. 27rb> mum iustitiam eius esse 525 requirendam, ut per hanc iter agentes et in via positi veritatis verum prophetam invenire possimus, non velocitate pedum, <I83, f. 29ra> <BIII3, f. 24vb> sed

513 b uo *VD38* **514** c impediamus *VD38*; *P102*; *BIII3* **516** d requiramus *korr. aus requimus P102* | e vi *I83* | f vitam quam] vitamque *VD38*; viamque quam *Bcan4*; ut tanquam *E97*; viamque *P102*; viam quam *BIII3* | g iter] interim sumus *korr. aus interim SG670*; interim *korr. aus iter BIII3*; interim *S105* **517** h abundantib^h viatico] abundantibus ac *SG670*; *S105* | i viatico] viatico et *korr. aus viatico BIII3* | j repleamus *VD38*; *SG670*; *P102*; *BIII3*; *S105* **518** k quo, *interlinear a SG670* **519** l am *Rande z V630* | m enim] enim in *S105* | n iis *E97* **520** o manifestus est *korr. aus manifestus V630* **521** p am *Rande approbans VD38* **522** q esse non debeat, de sola nunc eius iustitia requiramus et regno. Idcirco persuadeo primum iustitiam eius esse] esset *I83*; esse non debeat, de sola nunc eius iustitia requiramus et regno. Idcirco persuadeo primum iustitiam eius esse] esse non debeat de sola nunc eius iustitia requiramus et regnum Ideo persuadeo primum iustitiam requirendam *korr. aus esset requirenda Bcan4* | r esse non debeat de sola nunc eius iustitia requiramus et regno. Idcirco persuadeo primum iustitiam eius esse requirendam, ut per hanc iter agentes et in via positi veritatis verum prophetam] est si requirentes *SG670*; *S105*; esse non debeat de sola nunc eius iustitia requiramus et regnum. Ideo persuadeo primum iustitiam eius esse requirendam, ut per hanc iter agentes et in via positi veritatis verum prophetam *korr. aus esset Bcan4* **524** s regno *korr. aus regna V630*; regnum *Bcan4* | t Ideo *VD38*; *Bcan4*; *P102*; *BIII3*

512–545 Unaquaeque... aeternam] *Clem. recogn.II.21.22*. Cf. *Clem.43*.

512–565 Unaquaeque... dei] *Coll. Ans. ded. X,140*.

bonorum operum velocitate currentes^u, ut^v ipso duce
 530 usi^w nullum viae^x huius patiamur errorem. Si enim
 ipsum sequentes ingredi meruerimus^y illam, quo^z
 pervenire cupimus^a, civitatem, omnia iam, de quibus
 quaeritur, oculis videbimus tamquam heredes omnium
 facti. Intellegite^b itaque viam^c esse hunc vitae nostrae
 535 cursum, viatores eos, qui^d nos instruunt vel^e qui^f bona
 opera gerunt, portam^g vero prophetam^h, de quo
 dicimus, urbem regnumⁱ esse, in quo residet
 omnipotens pater, quem soli videre possunt^j hi^k, qui
 mundo sunt corde. Non ergo vobis difficilis videatur
 540 <S105, f. 10v> huius itineris labor, quia in fine eius
 requies erit. Nam et ipse verus propheta ab initio
 mundi per saeculum currens festinat ad requiem.
 Adest enim nobis^l omnibus^m diebus et, si quando
 necesse est, apparet et corrigit nos, ut obtem<SG670,
 545 p. 27a>perantes sibi ad vitam perducaturⁿ aeternam.
 De his^o autem <N442, f. 17ra> qui negligunt viam
 suae salutis et adhuc non bene fideles et praeceptis
 eius suorumque pontificum iussionibus inoboedientes
 vel contumaces^p <VD38, f. 27va> eis <I83, f. 29rb>
 550 existunt, dominus noster Iesus^q Christus mittens
 discipulos suos praecepit nobis dicens^r: In^s
 quamcumque civitatem^t aut domum introierimus^u,
 dicamus^v: Pax huic domui. Et si quidem, inquit^w x,

529 u curramus *korr. aus* currentes *SG670* | v et *I83* **530** w usi *fehlt SG670; E97; S105* | x vitae *SG670; S105* **531** y meruimus *O93; I83; Bcan4*; meruerimus *korr. aus* meruimus *N442; E97*; merebimur *SG670; S105* | z quam *Bcan4* **532** a cupimus civitatem] civitatem cupimus *Bcan4* **534** b am *Rande* z *V630* | c viam *korr. aus* vitam *O93; N442*; vitam *V630; I83*; vita *Bcan4* **535** d qui nos *korr. aus* qui *BIII3* | e sed *Bcan4* | f qui *fehlt V630* **536** g porta *O93; I83; Bcan4* | h propheta *I83* **537** i regnum *fehlt V630* **538** j possint *I83* | k ii *E97* **543** l vobis *V630* | m omnibus diebus] omni die *SG670; S105* **545** n perducatur aeternam] eternam perducatur *Bcan4* **546** o iis *E97* **549** p contumaces eis *korr. aus* contumaces *BIII3* **550** q hiesus *korr. aus* hisus *Bcan4* **551** r dicens] dicens ut *V630; E97* | s In] ut in *V630* **552** t civitatem aut domum] domum aut civitatem *E97* | u introieritis *N442; I83; SG670; S105*; introieritis *korr. aus* introietis *Bcan4* **553** v dicite *I83; SG670; Bcan4; S105* | w inquit *fehlt VD38* | x inquit fuerit] fuerit inquit *I83; SG670; Bcan4; P102; BIII3; S105*

fuerit^y ibi filius pacis, veniet^z super eum pax^a vestra,
 si vero non fuerit, pax vestra ad vos <BII13, f. 25ra> 555
 revertetur. Exeuntes <E97, f. 16vb> autem de domo
 vel^b de civitate illa etiam <Bcan4, f. 36r> pulverem,
 qui^c adhaeserit pedibus nostris^d, excutiamus super eos.
 Tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorreorum in
 die iudicii quam illi^e civitati^f vel domui. Quod utique^g 560
 ita demum fieri^h praecepit, si prius in civitate vel
 domo veritatis sermo praedicetur, ex quo vel
 recipientes veritatis fidem filii pacis et filii dei fiant,
 vel non recipientes ar<SG670, p. 27b>guantur quasi
 inimici pacis et dei. 565

Bcan4: LXXII

P102; *BII13*: LXXII Quod a praedicatoribus pax primo
 proponenda sit auditoribus

[H. 72] Ita ergo etⁱ nos magistri instituta sectantes
 pacem^j primo proponimus auditoribus, ut absque ulla 570
 perturbatione possit via salutis agnosci. Quod si quis
 pacis verba non suscipit neque acquiescit^k veritati,
 scimus adversum^l eum^m pugnaⁿ verbi movere et
 urguere^o acrius confutando^p ignorantiam et red<I83, f.
 29va>arguen<V630, f. 16va>do peccata^q. Necessario 575
 igitur pacem proponimus, ut, si quis est filius pacis,
 pax nostra veniat super eum, ab eo autem, qui se
 alienum pacis effecerit, regredietur ad nos pax nostra.

554 y fuerit ibi filius pacis, veniet super eum pax vestra, si vero non *fehlt* VD38 | z veniat O93; V630; *Bcan4* | a pax] pax eum pax S105 **557** b vel de *korr. aus* vel *Bcan4* **558** c que V630 | d vestris *Bcan4*; S105 **560** e ille S105 | f civitati vel domui] civitate vel domo S105 | g utique ita *korr. aus* utique BII13 **561** h fieri *korr. aus feri* S105 **569** i et nos *korr. aus* et BII13 **570** j pace I83 **572** k acquiescet I83 **573** l adversus V630; E97 m eos SG670; S105 | n pugnam V630; VD38; SG670; E97; P102; BII13; S105 **574** o urgere *korr. aus urgere* O93; *urgere* I83; SG670; *Bcan4*; E97; P102; | p *am Rande* increpando VD38 **575** q peccata *korr. aus* peccato VD38

Et^r si iterum in mandatis habemus, ut^s venientes
 580 <VD38, f. 27vb> ad civitatem discamus <S105, f.
 11r> prius, quis^t in ea dignus^u sit, <O93, f. 3rb> ut^v
 apud eum cibum sumamus,

S105: Nam quibus verba vitae credenda sunt

quanto^w magis convenit noscere^x, quis qualisve sit^y is,
 585 cui immortalitatis^z verba credenda sunt. Solliciti enim
 et valde solliciti^a esse^b <BII13, f. 25rb> debemus, ne
 margaritas nostras mittamus ante porcos. Sed et alias
 ob causas utile est viri huius me habere notitiam. Si
 enim sciam, <SG670, p. 28a> quia in his, de quibus
 590 non potest dubitari, quod bona sint^c, emendatus est et
 inculpabilis, hoc est si sobrius, si misericors, si iustus,
 si mitis et humanus^d est^e, quae utique^f bona esse
 nullus ambigit^g, tunc consequens^h videbitur, ut ei, qui
 obtinet bonaⁱ virtutum etiam, quod deest^j fidei et
 595 scientiae, conferatur et, in quibus maculari videtur
 eius vita, quae^k est in reliquis probabilis^l, emendetur.
 Si vero in his, quae palam <I83, f. 29vb> sunt,
 peccatis involutus permanet et^m inquinatusⁿ o, non me
 oportet aliquid de secretioribus et remotis divinae
 600 scientiae proloqui, sed magis protestari^p et convenire
 eum, ut peccare desinat et actus suos a vitiis

579 r *am Rande* z V630 | s et I83; *Bcan4* **581** t quis *korr. aus* quis est I83; quis *korr. aus* qui P102 | u dignus *korr. aus* digna S105 | v ut *fehlt* VD38; et SG670; S105 **584** w quanto magis *korr. aus* quanto V630 | x nosse P102; BII13 | y fit *Bcan4* **585** z mortalitatis O93; N442; I83; *Bcan4* **586** a sollicite SG670 | b ee I83 **590** c sit I83; *Bcan4* **592** d humanus *korr. aus* hamanus V630 | e est *fehlt* V630 | f utique *fehlt* SG670; S105 **593** g *am Rande* dubitet VD38 | h consequens *korr. aus* conseques P102 **594** i bonum SG670; S105 | j est N442 **596** k quae *korr. aus* qua I83 | l *am Rande* perfecta VD38 **598** m et *fehlt* V630 | n *am Rande* sordidatus VD38 | o inquinatur P102; BII13 **600** p *am Rande* adfirmare adiuvere VD38

579–609 Et...nostri] l. c. II. 3. 4.

579–609 in...nostri] **Gratian D. XLIII, c. 2** (*Rubrik*: Porcis et canibus sacra non sunt committenda. Item Origenes; convenit noscere] nosse oportet; et ... solliciti *fehlt*; Sed ... ob] Sed ob alias; esse *fehlt*; videtur ... vita] eius vita videbatur).

emendet. Quod si ingesserit^q r se et provocavit^s nos
dicere, quae eum^t minus recte agentem non oporteat
audire, prudenter^u <E97, f. 17ra> eum debemus
eludere^v. Nam nihil <VD38, f. 28ra> omnino
respondere auditorum causae utile^w non videtur^x, ne
forte aestimet^y nos responsionis penuria declinare
certamen, et fides eorum laedatur^z, non intellegentia^a
<SG670, p. 28b> propositi^b nostri.

Bcan4: LXXIII

P102; *BIII3*: LXXIII De his qui idola colunt et videntur sectari
virtutes et a criminibus abstinere
S105: utilis comparatio

[H. 73] Magna^e contumelia^d et grave nobis erit <N442,
f. 17vb> peccatum, si ita desipiamus^e f g, ut^h
videamus eum, qui idola colit, esse sobriumⁱ, nos, qui
deum colimus, sobrii esse recusemus. Non hoc sit
inter nos, sed magnum habeamus studium, ut si
<BII13, f. 25va> illi, qui errant^j, homicidium non
faciunt, nos ne^k irascamur quidem. Et si illi
adulterium non committunt, nos ne^l concupiscamus
quidem alienam^m mulieremⁿ. Si illi amant proximos
suos <I83, f. 30ra>os, nos diligamus etiam inimicos
nostros. <S105, f. 11v> Si illi mutuo^o dant his^p, qui

602 q *am Rande* inmerserit contraxerit VD38 | r ingesserit *korr. aus* ingesserit E97 | s provocaverit V630; SG670; E97; S105; *provocabit* VD38; P102; BIII3 **603** t eum *fehlt* V630 **604** u prudenter *korr. aus* providenter N442 **605** v *am Rande* subplantare subvenire VD38; *interlinear* vel erudire E97 **606** w utile *fehlt* V630 | x videt, *interlinear* is V630 **607** y aestiment V630; aestiment *korr. aus* aestimet SG670 **608** z *am Rande* frangatur VD38 | a *interlinear* vel intellecta diligentia E97 **609** b praepositi V630 **614** c *am Rande* z V630; *am Rande drei Punkte* N442 | d *am Rande* obprobrium VD38 **615** e *interlinear* ad sapientia recedamus VD38 | f *am Rande* ad sapientiam recedamus VD38 | g desipiamus ut videamus] desipiamus et videamus *korr. aus* desipiamus O93 | h et O93; N442; I83; VD38; Bcan4; P102; BIII3 **616** i sobrium] sobrium et E97 **619** j errant *korr. aus* erant VD38; P102 **620** k nec SG670; S105 **621** l nec SG670; S105 **622** m aliena VD38 | n mulierem. Si illi amant proximos suos, nos diligamus etiam inimicos nostros *korr. aus* mulierem E97 **624** o *am Rande* fenerant commodantur VD38 | p iis E97

614–662 Magna... posita] l. c. VI. 13. 14.

614–668 Magna... Amen] Coll. Ans. ded. XII,69.

625 habent, unde reddant^q, nos etiam his^r demus, a quibus
 recipere^s non speramus. Et per omnia^t nos, qui^u
 aeterni saeculi hereditatem speramus, debemus
 praecellere eos, qui praesens tantum saeculum norunt^v,
 scientes, quia, si opera illorum nostris^w operibus
 630 collata^x y in die iudicii^z similia inveniantur ac paria^a,
 confusio nobis erit, quod aequales^b <V630, f. 16vb>
 invenimur^c in operibus his^d, qui propter ignorantiam
 condemnantur et nullam spem^e futuri^f saeculi
 habuerunt^g. Et vere^h digna con<SG670, p. 29a>fusioⁱ
 635 est, ubi nihil <Bcan4, f. 36v> amplius <VD38, f.
 28rb> gessimus ab his^j, quibus amplius intelleximus.
 Quod si confusio nobis^k erit, aequales^l his^m inveniri in
 operibus bonis, quidⁿ erit nobis, si inferiores nos ac
 deteriores examinatio^o futura^p repperiat^q? Audite ergo,
 640 quomodo de his nos^r ipse verus propheta docuerit. Ad
 eos autem, qui neglegunt^s audire verba sapientiae, ita
 ait: Regina austri surget^t in iudicio cum generatione
 hac et con<I83, f. 30rb>demnabit^u eam, quia venit a
 finibus terrae audire sapientiam Salomonis, et ecce
 645 plus quam Salomon hic, et non audiunt. Ad eos vero
 qui de malis actibus gerere poenitentiam detractabant^v
^w, ita ait: Viri Ninivitae^x sur<BIII3, f. 25vb>gent in
 iudicio cum generatione hac, et condemnabunt^y eam,
 quia poenitentiam egerunt in praedicatione^z Ionae, et

625 q reddant] reddant et *S105* | r iis *E97* **626** s accipere *SG670*;
S105 | t omnia nos *korr. aus* omnia *O93* | u quia *V630*; *E97*;
S105 **628** v *am Rande* Cognoscunt *VD38* **629** w nostris *korr.*
aus nostros *V630* **630** x *am Rande* comparata *VD38* | y collata
VD38 | z iudicii *korr. aus* iudicio *O93*; iudicii *korr. aus* iudicia
SG670 | a *am Rande* equalia *VD38* **631** b equalis *I83* **632** c
 invenimus *VD38*; *P102*; *BIII3*; inveniamur *E97* | d iis *E97* **633** e
 spe *O93* | f futuris *I83* **634** g habuerunt *korr. aus* habuerun
N442; habuerint *O93*; *I83*; *VD38*; *Bcan4*; *P102*; *BIII3* | h vera
VD38; *P102*; *BIII3* | i confusio *korr. aus* confessio *E97* **636** j iis
E97 **637** k vobis, *interlinear* n *SG670* | l equalis *korr. aus*
 equalis *P102* | m iis *E97* **638** n quid *korr. aus* quod *SG670*
639 o *am Rande* iudicio *VD38* | p futura *korr. aus* figura *S105* | q
 repperiatur *SG670* **640** r nos *fehlt* *I83* **641** s neglegunt audire]
 neglegenter audiunt *SG670*; *S105* **642** t surgit *O93*; surget *korr.*
aus surgit *N442* **643** u condemnavit *O93* **646** v *am Rande*
 respuebant *VD38* **647** w detractabant *korr. aus* detractabant
V630; *SG670*; detractabant *N442*; *I83*; *E97*; *P102*; *BIII3* | x
 ninivete *O93*; ninevitae *I83*; *VD38*; *BIII3*; *S105* **648** y
 condempnabit *P102* **649** z predicationem *I83*

ecce^a plus quam Iona^b hic. Videtis ergo, quomodo
 650
 eos, qui erudiebantur ex lege, adductis ad exemplum
 illis, qui ex gentili ignorantia veniebant, et ostendens
 eos^c nec illis aequales^d esse, qui <SG670, p. 29b> in
 errore positi <E97, f. 17rb> videbantur, ex ipsa
 tantum^e comparatione condemnatos^f. Ex quibus
 655
 omnibus sermo, <VD38, f. 28va> quem proposuimus,
 approbatur, ut^g castimonia, quae aliquatenus etiam ab^h
 hisⁱ, qui in errore^j sunt positi, custoditur, <S105, f.
 12r> multo plurius^k ^l et attentius et per singulas
 660
 quasque, sicut supra ostendimus, species a nobis, qui
 veritatem sequimur, teneatur^m, eo magis, quo apud
 nosⁿ observantiae^o eius praemia aeterna sunt posita.
 Aliter enim nemo salvus esse poterit, nisi^p ^q his^r
 observationibus pro viri<I83, f. 30va>bus operam
 665
 dederit.

Deus vos^s in sua voluntate unumquemque in suo
 ordine semper custo<N442, f. 17va>diat, fratres, et
 sibi^t placere in omnibus concedat. Amen.

O93, f. 3rb; V630, f. 16vb; N442, f. 17va; I83, f.
 30va; VD38, f. 28va; SG670, p. 29b; Bcan4, f. 36v; 670
 E97, f. 17rb; P102; BII13, f. 25vb; S105 f. 12r

650 a cce VD38 | b Iona hic] ionas VD38; P102; BII13 **653** c
 eos fehlt Bcan4 | d aequales V630; aequales korr. aus aequalis
 N442 **655** e tantum comparatione] comparatione tantum Bcan4 | f
 condemnat SG670; E97; S105 **657** g ut] ut si korr. aus ut
 SG670 | h in, interlinear vel ab E97 **658** i iis E97 | j errores
 korr. aus errore I83 **659** k am Rande maius VD38 | l purius
 E97 **661** m teneatur] teneatur et korr. aus teneatur SG670 **662** n
 nos fehlt I83 | o observantiae korr. aus observantia SG670;
 observantia S105 **663** p ni O93 | q nisi his] nihil N442; I83 | r
 his fehlt O93; SG670; Bcan4; E97; S105 ; qui VD38; P102;
 BII13 **666** s vobis S105 **668** t sibi korr. aus si N442